

УКРАЇНСЬКИЙ РЕДАКТОР І ЖУРНАЛІСТ АНДРІЙ ЛУЦІВ (АНТІН ДРАГАН): БЕРЛІНСЬКИЙ ПЕРІОД (1938–1943 рр.)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(49)

УДК 070.42(=161.2)(430-25)“1938/1943“(092)

DOI:10.24144/2663-6840/2023.1(49).183–188.

Кулеша Н. Український редактор і журналіст Андрій Луців (Антін Драган): берлінський період; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. Досліджено редакторську і публіцистичну діяльність Андрія Луціва (Антіна Драгана) під час його перебування у Берліні (1938–1943 рр.). Розглянуто сучасні публікації, в яких вивчається життєвий і творчий шлях А. Луціва. Проаналізовано мемуарні матеріали для висвітлення низки фактів діяльності А. Луціва у Німеччині і з'ясування його причетності до редагування низки періодичних видань. Розглянуто і охарактеризовано пресу, в якій він працював як журналіст і редактор, зокрема доступні до огляду збірки бюлетенів Українського пресового бюро у Берліні (1938–1939 рр.) та пресової агенції Європейська інформаційна служба (згодом – Українська інформаційна служба) (1941 р.). Висвітлено умови, в яких доводилося працювати українським пресовим агенціям у Третньому Райху. Здійснено контент-аналіз часописів «Голос» (Берлін, 1939–1945), «Українець» (Берлін, 1942–1944) та «Хлібороб» (Берлін, 1943–1944) на предмет виявлення в них публікацій авторства А. Луціва у 1941–1943 рр.; проаналізовано й охарактеризовано ці публікації. Висвітлено структуру, змістове наповнення і проблемно-тематичні аспекти редагованих А. Луцивим часописів для примусових робітників, підкреслено їхню орієнтацію на специфіку реципієнта пресового контенту. З'ясовано оригінальні підходи А. Луціва для налагодження двостороннього зв'язку з читацькою аудиторією, зацікавлення читачів до творчої співпраці з редакціями періодичних видань. Встановлено значення аналізованих періодиків для полегшення українським промисловим і сільськогосподарським робітникам перебування на чужій території. Підкреслено потужну виховну, просвітницьку, культурницьку місію часописів, редагованих А. Луцивим, їхній вагомий внесок у формування національної самосвідомості читацької аудиторії, ціннісних орієнтацій та ідеалів, розвиток державницького світогляду. Визначено місце і роль українських періодичних видань, які редагував А. Луців, у системі української преси в Німеччині періоду Другої світової війни. Акцентовано важливе значення репортажів і публіцистичних творів А. Луціва у розкритті злочинів сталінського режиму проти українського народу, зокрема Вінницької трагедії 1943 р.

Ключові слова: Андрій Луців, редактор, українська преса, часопис, Вінницька трагедія.

Постановка проблеми. Попри велику кількість ґрунтовних праць за останні три десятиріччя у царині українського пресознавства і надалі залишається актуальним вивчення періодичних видань української еміграції, які творять вагомий сегмент національної преси, що є джерелом до вивчення суспільно-політичних, наукових, економічних, видавничих, культурницьких і мистецьких проявів життя української спільноти за межами рідних теренів, їхнього значення для збереження національної ідентичності, формування національно-патриотичної громадської думки. Вивчення проблематики розвитку української преси за межами України нерозривно пов'язане з дослідженням основних етапів діяльності визначних особистостей, які зробили значний внесок у становлення національної преси, нав'язання комунікацій з чужоземною аудиторією для популяризації українського питання, ознайомлення її з актуальними проблемами насамперед українського суспільства. Одним із таких діячів української преси є Андрій Луців, який у 1938–1943 рр. був співробітником пресових агенцій, що працювали під орудою Організації українських націоналістів, редагував українські часописи для примусових робітників з України у Третньому Райху, своїми репортажами інформував світ про злочини сталінського режиму упродовж 1937–1939 рр. в Україні. Власне розкриття сучасних злочинів путінського режиму під час великої війни Росії проти України актуалізували його матеріали про розслідування Вінницької трагедії, яка сталася 80 років

тому, і зумовили ґрунтовніше вивчення його діяльності у цей час.

Аналіз досліджень. Діяльність журналістів, редакторів та публіцистів, які були причетні до творення української преси, останніми десятиріччями стала об'єктом багатьох наукових досліджень. Творчий внесок Андрія Луціва – довголітнього редактора американської газети «Свобода» (відомого в цей період його діяльності під іменем Антін Драган), зокрема його берлінський період (1938–1943 рр.), – не був достатньо вивчений. Стаття із загальними відомостями про його життя і діяльність опублікована в одному з випусків багатотомного видання «Українська журналістика в іменах» [Драган-Кравців 2001], у 2021 р. до Дня журналіста з'явився матеріал на веб-сторінці «Вісник Розділля» [Басараб], коротко згадується про його діяльність у монографічному дослідженні, присвяченому українській пресі в Німеччині 1919–1945 рр. [Кулеша 2009]. Низка повідомлень про життя та громадсько-політичну діяльність А. Луціва (Антіна Драгана) опублікована в американському часописі «Свобода», однак вони вистілюють переважно його заокеанський період. Про окремі факти його діяльності можна дізнатися в мемуарних публікаціях [Стахів 1995; Українці в Берліні 1996].

Мета статті і завдання – дослідити редакторську та публіцистичну діяльність Андрія Луціва в час його перебування у Берліні; розглянути і охарактеризувати пресу, в якій він працював як журналіст та редактор; акцентувати важливе значення

публіцистичної творчості А. Луціва у розкритті злочинів сталінського режиму проти українського народу; визначити місце і значення часописів, які редагував А. Луців, у системі української преси в Німеччині періоду Другої світової війни.

Методи та методика дослідження. Методологічна база статті ґрунтується на комплексному підході до об'єкта дослідження, який поєднує загальнонаукові методи: аналітичний (зокрема контент-аналіз), біобібліографічно-описовий, проблемно-темагичний, історичний.

Виклад основного матеріалу. 15 вересня цього року проміне важлива дата в історії українського пресознавства – 130 років від дня виходу першого числа першої газети української діаспори у США, найстарішої україномовної газети «Свобода», що виходить безперервно від 1893 р. Одним із її співробітників був Андрій Луців – український редактор, журналіст, публіцист, громадсько-політичний діяч, – більше відомий під іменем Антін Драган як довголітній редактор найбільшого українського часопису у США. Однак його пресова діяльність розпочалася на європейському континенті, і тоді він користувався своїм справжнім іменем. Свою редакторську та публіцистичну майстерність він опанував на рідних галицьких теренах в умовах спротиву політиці пацифікації Польщі, а вдосконалював її у вимушеному політичному екзилі в Німеччині.

Спочатку коротка довідка з життєпису.

Після матури у львівській Академічній гімназії А. Луціву судилося лише пів року студіювати юриспруденцію у Львівському університеті, оскільки окупаційна польська влада позбавила його студентських прав за активну діяльність у лавах Організації українських націоналістів. Саме тоді розпочалася його пресова діяльність – співпраця із часописом «Кооперативна Родина» (1934–1939) та підпільними виданнями ОУН.

У липні 1934 р. у Львові А. Луціва було засуджено на п'ять років ув'язнення за причетність до справи Лемика і товаришів. У рамках амністії його звільнили з ув'язнення в 1936 р. Однак польські поліційні органи не припиняли суворого нагляду над ним, тому А. Луців у 1938 р. перейшов нелегально через польський кордон до Німеччини. У Берліні він став співробітником Української пресової служби (далі – УПС), яка під егідою ОУН видавала бюлетені німецькою «Ukrainische Pressedienst» (його вів Володимир Стахів) та українською «Українська Пресова Служба» (з підзаголовком «Українське видання. Заступництво на Німеччину») мовами. Власне цим українським виданням і опікувався А. Луців [Стахів 1995, с. 78; Українці в Берліні, с. 37]. Бюлетені УПС містили аналітичні матеріали для інформування закордоння про актуальні українські політичні та культурні проблеми, подавали аналітичний огляд світової преси щодо українського питання. Вони надсилалися до редакцій української та іноземної преси, а також до різних закордонних офіційних бюро.

Українським націоналістичним пресовим агенціям доводилося працювати у скомплікованих

умовах. З одного боку, вони мали певну свободу у наданні правдивої інформації про події на українських теренах в умовах радянської та польської окупації, а з іншого, – були змушені враховувати обмеження тодішньої німецької влади щодо цієї інформації залежно від політичної ситуації. Яскравим прикладом зміни орієнтирів у берлінських владних колах було підписання мирного договору між Третім Райхом та СРСР (пакт Ріббентропа–Молотова від 23 серпня 1939 р.), що засвідчує чудову здатність порозумітися двом тоталітарним режимам.

Наступного дня після підписання пакту німецькі офіційні установи отримали наказ наглядати за всім, що відбувається в українських організаціях і встановити нагляд над низкою українських установ і осіб, серед них – УПС [Косик 1998, с. 72–73]. У середині жовтня 1939 р. в УПС було надруковано 110-сторінкову брошуру “Проблема Західної України”, у якій було показано ситуацію на цих теренах після приєднання їх до радянської системи, хоча автори утрималися від відвертих випадів проти СРСР. У листі начальника гестапо від 20 жовтня 1939 р. до Головного уряду безпеки Райху йшлося: «Враховуючи всю політичну ситуацію і наслідки встановлення демаркаційної лінії (з СРСР), здається доречним завадити поширенню цієї брошури. З названих причин я заборонив її поширення і конфіскував існуючі примірники, приблизно 1500 штук» [Косик 1998, с. 486]. Тоді ж німецький уряд посилив нагляд за емігрантськими друкованими органами, заборонивши «усно чи письмово висловлювати своє вороже ставлення до Радянського Союзу» [Косик 1998, с. 77, 486–487].

Оскільки німецька влада заборонила всі публікації в пресі на українські теми, було дозволено видавати лише бюлетені УПС німецькою мовою; до цього додавався список з іменами 120 німецьких політичних діячів та дипломатів, які мали право їх отримувати [Стахів 1995, с. 84; Українці в Берліні 1996, с. 38].

Коли ж у листопаді 1940 р. до Берліна з візитом прибув міністр закордонних справ СРСР В. Молотов, гестапо заарештувало кільканадцять українців – членів ОУН, серед них і співробітників УПС – братів Євгена та Володимира Стахівих [Стахів 1995, с. 82–83; Українці в Берліні, с. 37, 38].

Балансуючи на межі, українські пресові агенції намагалися усе ж актуалізувати українське питання. Окрім УПС було організовано ще одну пресову агенцію – «Європейську Інформаційну Службу (ЕВІНС) = Europaeischer Informationsdienst», яка видавала однойменні бюлетені, перше число з'явилося у червні 1939 р. Через події на Сході видавання бюлетеня було призупинено і поновилося під керівництвом А. Луціва на 24-му числі лише 1 вересня 1941 р. Перед агенцією стояло два завдання: 1) за допомогою української преси в Україні та за її межами інформувати українство про суспільно-політичне, господарське і культурне життя Європи; 2) посередництвом іноземної преси та інших комунікативних засобів надавати відповідну інформацію про Україну європейській спільноті.

Бюлетені планувалося видавати щотижня, також планувалося забезпечувати пресу актуальними фотосвітлинами. Видавництво пропонувало редакціям українських газет співпрацю: отримувати від пресової агенції актуальні матеріали для публікації та посилення в цих публікаціях на службу ЄВІНС. З німецькою військовою владою було домовлено про налагодження надсилання цих матеріалів на окуповані німцями українські терени (Від Видавництва. Європейська Інформаційна Служба. 1941. Ч. 24). 20 жовтня 1941 р. видання змінило назву на «Українська Інформаційна Служба (УКРІНС) = Ukrainischer Informationsdienst». Разом з тим агенція видавала бюлетені також німецькою мовою, реєструючи усі прояви українського політичного, економічного та культурного життя (У власних справах. Українська Інформаційна Служба. 1941. Ч. 34). Бюлетені надсилалися до редакцій газет безоплатно.

Тематично бюлетень містив кілька блоків, в яких групувалися матеріали воєнної, історичної, політичної, економічної проблематики, а також короткі повідомлення з культурницьких питань.

Керівництво служби планувало з часом переїхати до Києва, налагодити телеграфні зв'язки з іншими пресовими органами в Україні. «Для підтвердження життєздатності України, повноти її творчої організованої життєдіяльності» Українська інформаційна служба видавала також бюлетені німецькою мовою, в яких «точно реєструє всі прояви українського державного, господарського, культурного і т. д. життя» (У власних справах. Українська пресова служба. 1941. № 34). Для налагодження комунікації з редакціями українських газет в Україні у листопаді 1941 р. А. Луців вирушив у відрядження на Схід, про що було повідомлено у ч. 35 від 24 листопада і пояснювано затримку його виходу. У ч. 36 за 1941 р. знову йшлося про затримку виходу наступного числа, очевидно, на цьому видаванні бюлетеня припинилося. Оскільки А. Луців був активним членом ОУН, очевидно, його відрядження було спричинено насамперед організаційними завданнями, адже саме тоді ОУН спрямувала свою діяльність на окуповані німцями східні терени України.

Уже від початку 1941 р. А. Луців співпрацював із часописом «Голос»¹, його матеріали, що друкувалися в цій газеті, стосувалися насамперед інформування українського читача про діяльність Української установи довір'я², та офіційної робіт-

ничої організації Німеччини DAF³. Ці статті були опубліковані під криптонімом Ал. (зокрема ознайомлююча стаття про DAF (Від пролетаріату – до робітництва. 1941. Ч. 5), основи й напрями суспільного забезпечення в Німеччині (Як забезпечує Німеччина людей праці. 1941. Ч. 6), про вирішення проблем зайнятості (Німецька служба праці. 1941. Ч. 7); ін.).

1942 р. А. Луців провадив у газеті рубрику «На екрані подій», де подавав щотижневий аналітичний підсумок подій проминулого семидення, як в європейському, так і у світовому контексті (підп.: ал).

Непересічний організаторський, редакторський та публіцистичний хист А. Луціва зумовив призначення його у червні 1942 р. на очільника редакції нового ілюстрованого тижневика «Українець», заснованого у видавництві Б. Кравціва для українських робітників у Німеччині (від початку війни українських оstarбайтерів на території Райху налічувалося до 2 400 000 осіб). І вже 16 травня 1943 р. газета поповнилася додатком для сільськогосподарських робітників зі Сходу п. н. «Хлібороб», який своєю метою поставив заповнювати їхній вільний час поглибленням знань про їхні права й обов'язки, ознайомлювати з передовими технологіями аграрної техніки і політики, посередництвом спеціальних публікацій полегшувати реалії життя серед чужого оточення і чужих звичаїв. Обидва часописи виходили щонайменше до кінця 1944 р.

Архітекtonіка часописів була подібною. Перші сторінки містили актуальні фронтові повідомлення і колонку редактора. Решта шпальт газет була наповнена політичними та економічними матеріалами, публіцистичними і літературно-критичними публікаціями. Обидва часописи вміщували матеріали під різноматематичними рубриками, обов'язковою була літературна частина. Розважальні публікації навчально-просвітницької тематики вміщувалися на останній сторінці. Попри спільні редакційні колективи часописів змістове наповнення кожного з них було несхожим (оскільки часописи були розраховані на різну читацьку аудиторію з дещо відмінними запитамми), за винятком деяких статей, які мали загальне значення, загальноінформаційних і розважальних рубрик.

Працюючи в умовах панування нацистської ідеології на теренах Райху, редакції українських газет були змушені дотримуватися суворих вимог щодо контенту матеріалів. Тому частина статей у колонці редактора (до середини 1943 р. тут друкувалися статті здебільшого А. Луціва, підписані повним ім'ям або криптонімами ал, (л) була присвячена фронтовій тематиці, пропагуванню німецького способу життя і праці, ознайомленню з німецькою культурою. Вміщуючи «обов'язкові» матеріали на першій шпальті, редактор знаходив можливість друкувати також матеріали української проблемати-

¹ «Голос» (1939–1945) – часопис, заснований 1939 р. для полонених українців із польської армії; 1941 р. став «часописом для українців у Німеччині», що було спричинено приростом української політичної еміграції і напливом великої кількості українських робітників. Виходив у однойменному видавництві під керівництвом Б. Кравціва.

² Українська установа довір'я в Третьому Райху (УУД) створена 1 грудня 1938 р. у Берліні для обстоювання соціальних інтересів українців у Німеччині, забезпечення їхнього зв'язку з державними інституціями, зокрема забезпечування їх паспортами та документами дозволу на перебування і працю, правової допомоги кожному українцеві в його особистих справах. По всій території Третього Райху, де знаходилися українські робітники, УУД заснувала інституцію «Українські Мужі Довір'я» для полагоджування усіх правно-соціальних питань на місцях.

³ DAF – Deutsche Arbeitsfront – Німецький фронт праці – офіційна організація робітників та службовців у Третьому Райху, яка забезпечувала правний контроль над усіма закордонними робітниками в Третьому Райху через національні установи та організації, зокрема для українців через УУД.

ки. Якщо в газеті «Українець» у колонці редактора містилися переважно статті загальнонаціональної тематики, то в газеті «Хлібороб», окрім того, висвітлювалися і сільськогосподарські питання. Більшість передових статей А. Луціва присвячувалася пропагуванню відповідальності праці, освоєнню передового досвіду, самовдосконаленню, зростанню фахової майстерності, в них порушувалися питання вирішення національних і державницьких проблем.

У газеті «Українець» А. Луців започаткував матеріали у формі листів, що створювало відчуття дружнього спілкування, в якому завжди були присутні ненав'язливі заклики навчатися німецької культури, переймати німецький досвід праці, організації побуту, відпочинку, використовувати час перебування в Німеччині як можливість упритул наблизитися до високорозвинутих технологій, стати справжніми європейцями. А. Луців намагався надати поради на найбільш актуальні питання, що виникали в українських робітників на чужині: праця за фахом, дисципліна праці, облаштування побуту, організація харчування, налагодження зв'язку з рідними в Україні, упорядкування системи заощаджень і т. п.

У передовицях «Хлібороба» велика увага надавалася просвітницько-виховному моменту (більша частина аудиторії складалася із примусових робітників зі Сходу України) – часопис намагався згуртувати своїх читачів, об'єднати їх навколо ідеї спільної української родини, розвинути в них почуття національної приналежності, загострити потребу єднання для спільної перемоги і здобуття власної держави. На прикладах з історії, побуту, народної вдачі та звичаїв редакція вказувала на потребу дружби, побратимства, які «завжди полегшують труднощі, допомагають у неволі та збільшують радість щасливих хвилин» (Обнімітесь ж, брати мої... 1943. № 15). Критикувалися негативні риси українських працівників, які проявлялися на роботах у Німеччині і створювали негативне враження про весь народ, складали йому відповідну opiniю та й шкодили йому самому.

Для полегшення українським промисловим і сільськогосподарським робітникам перебування на чужій території в обох часописах функціонувала рубрика «Робітникам зі Сходу під увагу», в матеріалах якої давалися поради, як налаштувати поштовий зв'язок з рідними і друзями (з конкретними рекомендаціями адресування та правилами епістолярної культури), розповідалося про правила поведінки в таборах для робітників, на робочому місці, про допомогу сім'ям робітників, забезпечення робітників на випадок хвороби, харчові пайки, обмін грошей, друкувалися повідомлення та рекомендації Німецького фронту праці і т. п. Окрім того, допомогою для адаптації в чужомовному середовищі була запроваджена рубрика «Вчімося німецької мови!», яка складалася з циклу лекцій, що поступово ускладнювалися: від подачі словничка найвживаніших слів – до складних завдань (до яких подавалися правильні відповіді у наступному числі) з

використанням притаманних німецькій мові специфічних зворотів, ідіом.

Актуальність і затребуваність українських часописів серед українського робітництва у Райху засвідчені наповненістю «редакторського портфеля» (він містив велику кількість надісланих до редакції творів її читачів, серед яких траплялися досвідчені майстри пера; частина з них була опублікована в часописі «Українець») та рубрики «Поштова скринька», в якій друкувалися відповіді на численні листи читачів. Робітники, звертаючись до редакції з різноманітними питаннями, додавали до листів і автобіографії, що спричинило започаткування у часописі «Українець» рубрики «У кожного своя доля...», яка складалася з літературно опрацьованих біографій читачів газети.

У часописі «Хлібороб» функціонувала аграрна рубрика «У садибі й на полі», яка містила статті про тваринництво та рослинництво, родючість ґрунтів, розмноження свійських тварин, особливості вирощування різних сільськогосподарських культур, селекцію нових видів, підвищення кваліфікації сільськогосподарських працівників і т. п., серед матеріалів цієї рубрики траплялися публікації імених аграрних фахівців.

Завдяки оперативним повідомленням читачі були поінформовані про життя на окупованих німцями українських землях, мистецькі, наукові, господарські новини. Водночас багато матеріалів присвячено критиці радянського способу життя, викриттю зловживань, викривлень у політиці радянської влади. Частина читацького загалу вперше змогла почути правдиву інформацію про більшовицький режим і його злочини проти українства.

В обох часописах представлені ґрунтовні історико-просвітницькі матеріали, присвячені українській, європейській та світовій тематиці, покликані розширювати світогляд. Читачі мали змогу завдяки численним публікаціям ознайомитися з історією і культурою України, творчістю визначних українських діячів мистецтва і письменства.

1943 р. низка публікацій авторства А. Луціва була присвячена Вінницькій трагедії, в яких розповідалося про знищення десяти тисяч українського цивільного населення у 1937–1938 рр. Матеріали в часописі «Хлібороб» (Кари катам! 1943. № 9; Кров за кров! 1943. № 10; Мертві кличуть до бою (Міжнародна комісія у Вінниці). 1943. № 11; Там, де шалів червоний кат... (Два дні у Вінниці – місті смерті й болю). 1943. № 14; Поховані живцем (Офіційний протокол спеціалістів судової медицини про большевицькі злочини у Вінниці. 1943. № 15; ін.) і в часописі «Українець» (Слідами большевицьких злочинів у Вінниці. 1943. № 28; Україна не забуде про Вінницю – символ большевицької доби. 1943. № 29; Червоні гієни. 1943. № 33) подавали жахливу статистику і розкрили деталі ліквідації звичайних робітників, селян, службовців, інтелігенції Вінниці і навколишніх сіл, вина яких була лише в їхній належності до української нації. Статті супроводжувалися фотоілюстраціями. Цикл публікацій А. Луціва про цю трагедію був опублікований і в газеті «Голос».

Ці репортажі були свідченнями з місця трагедії, де працювала спеціальна судово-медична комісія, яка займалася ексгумацією закатованих енкаведистами українців. Німецькою окупаційною владою було запрошено також міжнародну комісію з нейтральних країн та закордонних кореспондентів, акредитацію отримав і А. Луців [Драган 1986, с. 27–28; Вінницькі Вісті 1943, № 70], який згодом згадував: «Приїхавши до Вінниці, я зайшов до редакції “Вінницьких Вістей” і там познайомився з їх редактором Аполлоном Трембовецьким... В його товаристві та в товаристві двох своїх давніх приятелів, які служили за перекладачів під час розкопування могил, я кілька днів відвідував ці місця, приглядався їм, розмовляв з людьми, слухав їх ридань. На базі занотованих інформацій, головню, на базі опублікованих пізніше документів можна встановити такі факти: від 24-го червня до 26-го серпня 1943 року у Вінниці розкопано в трьох місцях 91 масову могилу і видобуто з них 9.432 трупи, в тому числі 196 жіночих» [Драган 1986, с. 11–12].

Про ці події А. Луців писав також згодом в американській «Свободі» під псевдонімом Максим Подорожний. До 30-річчя розкриття Вінницької трагедії А. Луців, тоді вже – Антін Драган, опублікував статтю в «Альманасі Українського Народного Союзу», акцентуючи замовчування цього злочину сталінського режиму супроти українського народу у тодішньому СРСР: «Багато злочинів комуністичного режиму за часів диктатури Сталіна виявлено й записано в історії навіть самими наслідниками Сталіна, але намарно шукати в советських джерелах хоч би тільки згадки про страшний злочин у Вінниці» [Драган [Б. д.], с. 71]. У 1986 р. Антін Драган на основі своїх репортажів, занотованих свідчень очевидців та матеріалів судово-медичної експертизи видав у США брошури англійською та українською мовами про Вінницьку трагедію п. н. «Пам’ятаймо про Вінницю!» [Драган 1986].

Відраження до Вінниці, яка входила до складу Райхскомісарату Україна, справило на А. Луціва гнітюче враження: «Автор цього спогаду був у Вінниці кілька днів під час розкопін масових могил у липні 1943-го року і тоді мав нагоду переконавшись, що злочинну большевицьку політику народобвиства з не меншою жорстокістю продовжували в Україні її нові, нацистські завойовники. Пам’ять про Вінницю повинна включати також і пам’ять

про тих брунатних народобвистців, що прийшли на зміну червоних» [Драган [Б. д.], с. 71].

На жаль, не маємо документальних доказів для підтвердження нашої гіпотези про причинно-наслідковий зв’язок перебування А. Луціва у Вінниці і переслідування його з боку гестапо, яке могло мати до нього багато запитань також як і до члена ОУН. Однак після повернення до Берліна А. Луців лише кілька місяців ще продовжував очолювати редакції двох українських часописів, бо вже у жовтні 1943 р. за дорученням Проводу ОУН перейшов нелегально до окупованої Франції, а звідти – до Іспанії, щоб дістатися до США для інформування світу про жахливі реалії життя українського народу на окупованих гітлерівською Німеччиною територіях. Переслідуваний гестапо, змушено змінив ім’я. В Іспанії був заарештований поліцією, ув’язнений у концентраційному таборі, з якого йому вдалося звільнитися, отримавши за сприянням тодішнього головного редактора найбільшого українського часопису у США Луки Мишуги американську візу, – так розпочалася його подорож за океан, де він уже як Антін Драган очолював у 1955–1978 рр. редакцію «Свободи» [Басараб; Драган-Кравців 2001, с. 333].

Висновки. Вивчення берлінського періоду діяльності (1938–1943 рр.) А. Луціва дало змогу з’ясувати його значний внесок у становлення і розвиток українських періодичних видань у Німеччині напередодні і в роки Другої світової війни, які є важливою складовою національної преси. Редаговані А. Луцивим часописи «Українець» і «Хлібороб» були (поряд з іншою українською пресою української еміграції у Німеччині того часу) єдиним джерелом інформації для українських примусових робітників у Третьюму Райху. Видані в складних умовах гітлерівської пропаганди, вони виконували потужну виховну, просвітницьку, культурницьку місію, одночасно ставши чи не єдиною моральною підтримкою за межами батьківщини і посередником у пристосуванні до чужого середовища. Найважливіше завдання, яке виконали ці часописи, – це привернення не однієї тисячі примусових робітників (переважна більшість з них походила зі Сходу України) до національної ідеї, утвердження прагнення побудови власної держави. Особливе значення мають репортажі А. Луціва про Вінницьку трагедію у 1943 р., оскільки він був безпосереднім очевидцем роботи міжнародної спеціальної комісії, створеної для розкриття цієї події.

Література

1. Басараб А., Басараб І. Андрій Луців – патріот, журналіст та видавець... *Вісник Розділля*. URL: <https://visrozdil.lviv.ua/2021/06/06/andrij-lutsiv-patriot-zhurnalist-ta-vydavets-jogo-vnesok-v-ukrayinsku-spravu-vprodovzh-plidnoyi-samoviddanoyi-diyalnosti-na-dvoh-kontyentah-vazhko-pereotsinyty/> (дата звернення: 22.05.2023).
2. Драган А. Пам’ятаймо про Вінницю! Джерзі Ситі, Н. Дж.: «Свобода», 1986. 48 с.
3. Драган А. Розкрилася земля і показалося пекло: до 30-ої річниці відкриття советського народобвиства у Вінниці. *Альманах Українського Народного Союзу на 1972 рік*. Джерзі Ситі; Нью Йорк: Видавництво «Свобода». [Б. д.]. С. 71–90.
4. Драган-Кравців О. Драган Антін. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 332–336.
5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів, 1998. 660 с.
6. Кулеша Н. Українська преса в Німеччині 1919–1945 рр.: формування і функціонування: монографія. Львів, 2009. 344 с.

7. Редактор берлінської газети «Українець» у м. Вінниці. *Вінницькі Вісті*. 1943. № 70(215).
8. Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Передм. М. Слабошпицького. Київ: Рада, 1995. 320 с.
9. Українці в Берліні. 1918–1945: Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5-го вересня 1981 р. / Ред. Василь Верига. Торонто, 1996. 256 с.

References

1. Basarab A., Basarab I. (2021) Andrii Lutsiv – patriot, zhurnalist ta vydavets... [Andriy Lutsiv – a patriot, journalist and publisher...]. *Visnyk Rozdillia*. Retrieved from <https://visrozdil.lviv.ua/2021/06/06/andrij-lutsiv-patriot-zhurnalist-ta-vidavets-jogo-vnesok-v-ukrayinsku-spravu-vprodovzh-plidnoyi-samoviddanoyi-diyalnosti-na-dvoh-kontynentah-vazhko-pereotsinyty/> (date of application: 22.05.2023) [in Ukrainian].
2. Drahan A. (1986) Pamiataimo pro Vinnytsiu! [Let's remember Vinnytsia]. *Dzherzi Syti*, N. Dzh.: «Svoboda», 48 s. [in Ukrainian].
3. Drahan A. Rozkrylasia zemlia i pokazalosia peklo: do 30-oi richnytsi vidkryttia sovietskoho narodovbyvstva u Vinnytsi [The earth opened up and hell appeared: to the 30th anniversary of the discovery of the Soviet genocide in Vinnytsia]. *Almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu na 1972 rik*. Dzherzi Syti; Niu York: Vydavnytstvo «Svoboda». [B. d.]. S. 71–90 [in Ukrainian].
4. Drahan-Kravtsiv O. (2001). Drahan Antin [Dragan Antin]. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsyklopedychnoho slovnyka*. Lviv, Vyp. 8. S. 332–336 [in Ukrainian].
5. Kosyk V. (1998) Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini [Ukraine and Germany in the Second World War]. Paryzh; Niu-York; Lviv, 660 s. [in Ukrainian].
6. Kulesha N. (2009) Ukrainska presa v Nimechchyni 1919–1945 rr.: formuvannia i funktsionuvannia: monohrafiia [Ukrainian press in Germany 1919–1945: formation and functioning: monograph]. Lviv. 344 s. [in Ukrainian].
7. Redaktor berlinskoï hazety «Ukrainets» u m. Vinnytsi (1943) [Editor of the Berlin newspaper «Ukrainets» in Vinnytsia]. *Vinnytski Visti*. № 70(215) [in Ukrainian].
8. Stakhiv Ye. (1995) Kriz tyurmy, pidpillia y kordony. Povist moho zhyttia [Through the prisons, underground and borders. The story of my life] / Peredm. M. Slaboshpytskoho. Kyiv: Rada. 320 s. [in Ukrainian].
9. Ukrainetsi v Berlini. 1918–1945: Propamiatnyi zbirnyk dopovidei i spohadiv z zhyttia i diialnosti ukraintsiv u Berlini z nahody Zizdu 5-ho veresnia 1981 r. (1996) [Ukrainians in Berlin. 1918–1945: A commemorative collection of reports and memories from the life and activities of Ukrainians in Berlin on the occasion of the September 5, 1981 Congress.] / Red. Vasyl Veryha. Toronto. 256 s. [in Ukrainian].

UKRAINIAN EDITOR AND JOURNALIST ANDRIY LUTSIV (ANTIN DRAGAN): BERLIN PERIOD (1938–1943)

Abstract. The editorial and journalistic activities of Andrii Lutsiv (Antin Dragan) while he stayed in Berlin (1938–1943) were studied. Contemporary publications exploring the life and creative heritage of Lutsiv are considered. The memoir materials were analyzed to highlight a number of facts of A. Lutsiv's activities in Germany and to clarify his involvement in editing a number of periodicals. The press in which he worked as a journalist and editor was examined and characterized, in particular, collections of bulletins of the Ukrainian Press Bureau in Berlin (1938–1939) and the press agency of the Evropeiska Informatiina Sluzhba (later – Ukrainiska Informatiina Sluzhba) (1941) are available for inspection. The conditions under which Ukrainian press agencies had to work in the Third Reich are highlighted. A content analysis of the magazines «Holos» (Berlin, 1939–1945), «Ukrainets» (Berlin, 1942–1944) and «Chliborob» (Berlin, 1943–1944) was carried out in order to identify in them publications authored by A. Lutsiv in 1941–1943; these publications were analyzed and characterized. The structure, content and problem-thematic aspects of edited by A. Lutsiv magazines for forced laborers are highlighted, their orientation to the specificity of the recipient of press content is emphasized. The original approaches of A. Lutsiv for establishing two-way communication with the readership, interest of readers in creative cooperation with the editors of periodicals have been clarified. The importance of the analyzed periodicals to facilitate the stay of Ukrainian industrial and agricultural workers in foreign territory is established. The powerful educational, enlightening, cultural mission of magazines edited by A. Lutsiv, their significant contribution to the formation of the national self-awareness of the readership, value orientations and ideals, and the development of the statist worldview are emphasized. The place and role of Ukrainian periodicals edited by A. Lutsiv in the system of the Ukrainian press in Germany during the Second World War is defined. The importance of the reports and journalistic works of A. Lutsiv in revealing the crimes of the Stalinist regime against the Ukrainian people, in particular the Vinnytsia tragedy of 1943, is emphasized.

Keywords: Andriy Lutsiv, editor, Ukrainian press, newspaper, Vinnytsia tragedy.

© Кулеша Н., 2023 р.

Надія Кулеша – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, Львів, Україна; nkleopolis@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>

Nadia Kulesha – Candidate of Philology, Senior Research Fellow, Head of the Scientific Department of the Press Studies Research Institute, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Lviv, Ukraine; nkleopolis@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>